

‘Byw yng Nghymru: dysgu yn Gymraeg?’ – addysg
Gymraeg ddoe, heddiw ac yfory

W. GWYN LEWIS
Caernarfon

ABSTRACT

Over seventy-five years have passed since the first Welsh-medium primary school was established in Aberystwyth in 1939, but it was not until 2010 that a national strategy was published for planning the development of Welsh-medium education in a logical and meaningful manner to meet parents’ demands. Over the past seventy-five years, Welsh-medium education has flourished and developed across Wales, with an increasing number of children from non-Welsh-speaking backgrounds benefiting from the provision alongside children from Welsh-speaking homes. In briefly considering the main milestones in the history of Welsh-medium education – gained mainly thanks to the determination and leadership of parents and grass-roots movements – this article will trace the steps that ultimately led to creating the Welsh Government’s *Welsh-medium Education Strategy* in 2010. The achievements to date will be evaluated in the context of the strategic aims that form the basis of the *Strategy* and an attempt made to identify some of the main challenges facing those who continue to campaign for Welsh-medium education today as they set about transforming the national strategic objectives into practical action to meet the requirements of twenty-first-century bilingual learners.

Key words: Welsh-medium education; bilingual education; immersion education; heritage and maintenance language education; strategic planning

Cyflwyniad

Ar 18 Tachwedd 2013, yn Ysgol Gymraeg Trelyn, Y Coed Duon, Gwent, lansiodd Prif Weinidog Cymru, Carwyn Jones, ymgyrch dair blynedd i hyrwyddo a chyfathrebu â rhieni ynghylch manteision addysg Gymraeg, dan y teitl *Byw yng Nghymru: Dysgu yn Gymraeg?* Prif fwriad yr ymgyrch oedd codi ymwybyddiaeth rhieni plant 0–3 oed (ynghyd â darpar-rieni) o fanteision anfon eu plant i ysgol Gymraeg. Penderfynwyd lansio'r ymgyrch mewn ardal ddi-Gymraeg yn y de-ddwyrain er mwyn mynd i'r afael â sefyllfa lle 'nad yw rhieni ddim bob amser yn ymwybodol o ysgolion cyfrwng Gymraeg neu maen nhw'n ei chael hi'n anodd cael gwybodaeth am ysgolion o'r fath' (Llywodraeth Cymru, 2013a).

Yn cadw cwmni i'r Prif Weinidog roedd Gweinidog Addysg a Sgiliau y Llywodraeth, Huw Lewis, a oedd yn awyddus i bwysleisio manteision addysg Gymraeg:

Now ein hymgyrch *Byw yng Nghymru: Dysgu yn Gymraeg?* yw chwalo rhai o'r rhagdybiaethau am addysg cyfrwng Gymraeg er enghraifft nad oes modd i rieni sydd ddim yn siarad Gymraeg helpu eu plant gyda'u gwaith cartref a'u datblygiad. Gall addysg cyfrwng Gymraeg fod yn gyfrwng i roi sgiliau newydd i blant a gall hefyd fod yn brofiad y gallan nhw elwa'n fawr arno. (Llywodraeth Cymru, 2013a)

Lansiwyd yr ymgyrch hon bron i bedair blynedd ar ôl cyhoeddi'r *Strategaeth Addysg Cyfrwng Gymraeg* (Llywodraeth Cynulliad Cymru, 2010) gyntaf erioed, carreg filltir hanesyddol mewn 75 mlynedd o addysg cyfrwng Gymraeg yng Nghymru. Deilliodd y strategaeth hon o ymrwymiad Llywodraeth Cymru yn 2007 'i greu Strategaeth Addysg gyfrwng-Gymraeg genedlaethol i ddatblygu darpariaeth effeithiol o addysg feithrin hyd at addysg bellach ac uwch, a'r strategaeth wedi'i hategu gan raglen weithredu' (Llywodraeth Cynulliad Cymru, 2007a: 22).

Yn ystod y broses ymgynghori a arweiniodd at gyhoeddi'r *Strategaeth*, cyfeiriodd y llywodraeth at y gydnabyddiaeth ryngwladol y mae Cymru wedi'i derbyn am lwyddiant addysg Gymraeg dros y 75 mlynedd diwethaf – trwy ymateb, ar y cychwyn, i ddymuniadau a hawliau rhieni Gymraeg (Llywodraeth Cynulliad Cymru, 2009). Erbyn hyn, mae nifer cynyddol o blant o gartrefi di-Gymraeg yn manteisio ar addysg cyfrwng Gymraeg, a honnwyd gan y llywodraeth mai bwriad y *Strategaeth* hon oedd 'adeiladu ar lwyddiannau mawr y gorffennol a'r presennol, ac ar yr arfer da sy'n bodoli eisoes' (Llywodraeth Cynulliad Cymru, 2009, Rhagair y Gweinidog). Crisialwyd amcanion y *Strategaeth* fel hyn:

Cael system addysg a hyfforddiant sy'n ymateb mewn ffordd wedi'i chynllunio i'r galw cynyddol am addysg cyfrwng Gymraeg, sy'n cyrraedd ein cymunedau amrywiol ac yn eu hadlewyrchu ac sy'n sicrhau cynnydd yn nifer y bobl o bob oedran a chefndir sy'n rhugl yn y Gymraeg ac sy'n gallu defnyddio'r iaith gyda'u teuluoedd, yn eu cymunedau ac yn y gweithle. (Llywodraeth Cynulliad Cymru, 2010: 4)

Bydd yr erthygl hon yn olrhain y camau a arweiniodd tuag at sicrhau strategaeth o'r fath, gan geisio nodi hefyd beth a gyflawnwyd hyd yma a beth yw'r heriau sy'n wynebu addysg Gymraeg wrth iddi ddatblygu yn wyneb gofynion yr unfed ganrif ar hugain.

Hanes y Gymraeg mewn addysg

Ers i'r ysgol gynradd Gymraeg 'benodedig' gyntaf gael ei hagor yn Aberystwyth yn 1939, mae addysg Gymraeg wedi datblygu a ffynnu ledled Cymru i gyfarfod â dymuniadau a hawliau rhieni Cymraeg a di-Gymraeg. Hanes brwydro parhaus gan fudiadau ar lawr gwlad yw hanes datblygiad addysg Gymraeg yng Nghymru; bydd yr erthygl hon yn canolbwyntio ar y ffactorau hynny sydd wedi nodweddu'r frwydr hon yn ystod y 75 mlynedd diwethaf fel bod gan addysg Gymraeg erbyn heddiw broffil rhyngwladol uchel ymhlith y gwledydd hynny sy'n arddel addysg ddweythog ledled y byd.

Roedd penodi O.M. Edwards yn Brif Arolygwr Ysgolion Cymru o dan nawdd y Bwrdd Addysg newydd yn 1907 yn ddigwyddiad arwyddocaol iawn yn hanes addysg Gymraeg. Galwodd adroddiad hynod ddylanwadol Pwyllgor Adrannol y Bwrdd Addysg, *Y Gymraeg mewn Addysg a Bywyd* (1927) am ymchwiliad i le'r Gymraeg yng nghyfundrefn addysg Cymru ac am arweinaid a chynghor ynghylch dulliau o'i hyrwyddo (Williams, 2002: 18). Gyda nifer o ysgolion mewn aradaloedd gwledig eisoes yn defnyddio'r Gymraeg yn gyfrwng addysg a gweinyddiaeth, rhoddwyd pob cefnogaeth ac anogaeth i ehangu'r defnydd o'r iaith mewn addysg gan O.M. Edwards, (Williams, 2002).

Ystyrir twf addysg Gymraeg fel un o ddatblygiadau mwyaf nodedig ac arwyddocaol y gyfundrefn addysg yng Nghymru yn ystod ail hanner yr ugeinfed ganrif (Williams, 2002; Llywodraeth Cynulliad Cymru, 2010). Ond nid heb ymdrechu a brwydro parhaus y sicrhawyd y fath dwf – a hynny gan rieni Cymraeg a di-Gymraeg, yn aml yn groes i'r farn gyhoeddus (hyd yn oed ymhlith Cymry Cymraeg mewn cymunedau Cymreig) a

chan wynebu gwrthwynebiad gan swyddogion addysg, cynghorwyr a gwleidyddion negyddol (Williams, 2002). Darniog, anwadal ac anghyson fu'r datblygiad erioed, gyda gwahanol ardaloedd yn dilyn eu mympwy eu hunain yn hytrach nag unrhyw gyfeiriad na pholisi cenedlaethol. Pwysau cyson a di-ildio gan rieni a mudiadau ar lawr gwlad sydd wedi sicrhau'r twf a'r datblygiad hwn.

Aberystwyth 1939: gweledigaeth a menter

Menter breifat gan nifer bychan o rieni Cymraeg yn Aberystwyth yn 1939 oedd wrth wraidd sefydlu'r ysgol Gymraeg gyntaf yn y cyfnod 'modern'. Fe'i sefydlwyd o ganlyniad i gyfres o gyd-ddigwyddiadau mewn ymateb i'r llif o ifaciwîs o Lerpwl a ddaeth i'r dref wrth i'r Ail Ryfel Byd dorri: roedd Ifan ab Owen Edwards yn ddarlithydd ym Mhrifysgol Aberystwyth ar y pryd a'i fab, Owen, yn ddisgybl yn ffrwd Gymraeg y babanod yn yr ysgol gynradd; ac roedd athrawes ifanc o'r enw Norah Isaac ar fin colli ei gwaith efo'r Urdd, a oedd â'i bencadlys yn digwydd bod yn Aberystwyth.

Pan ddeallwyd bod yr ifaciwîs o Lerpwl ar fin cael eu hanfon i Aberystwyth, penderfynodd carfan o rieni Cymraeg (dan arweiniad Ifan ab Owen Edwards) mai'r unig ffordd i ddiogelu Cymraeg a Chymreictod eu plant oedd trwy sefydlu ysgol breifat Gymraeg ei hiaith. Crynhowyd arwyddocâd y fenter hon gan Williams:

Cafwyd cefnogaeth Cwmni'r Urdd, cyflogwyd Norah Isaac yn athrawes am £160 y flwyddyn ac agorodd yr ysgol ar Fedi'r 25ain, gyda saith o ddisgyblion ... Prin bod arbrawf mor bwysig erioed wedi ei gynllunio a'i weithredu mewn amser mor fyr nac mor gynhyrfus. Pe na bai rhyfel, a phe na bai Owen yn bump oed, beth tybed fyddai hanes addysg Gymraeg? (Williams, 2002, 38–9)

Hanes o lwyddiant digamsyniol sydd i'r ysgol Gymraeg 'gyntaf' hon. Wrth i'r wybodaeth amdani fynd ar led, tyfodd nifer y disgyblion yn gyson: 17 yn 1940, 32 yn 1942, 56 yn 1944, a 71 yn 1945. Yn 1948–9, derbyniodd yr ysgol adroddiad cymeradwy gan Arolygwyr Ei Fawrhydi, a nododd ei bod yn haeddu cael ei chynnwys 'in the Ministry's list of efficient schools' (Welsh Department, Ministry of Education, 1948). Bu hyn yn gyfrwng i atgyfnerthu ffydd a hyder mewn addysg Gymraeg yn wyneb amheuan na allai ysgolion Cymraeg gynnig addysg o ansawdd uchel. Erbyn 1952, roedd Awdurdod Addysg Lleol (AAL) sir Aberteifi wedi agor ysgol Gymraeg newydd yn Aberystwyth a thyfodd y niferoedd yn syth i 160 (Williams, 2002).

Tyfu ac ehangu

Ers 1939, y mae cyfres o ffactorau wedi hyrwyddo twf addysg Gymraeg. Yn 1942, anogodd R. A. Butler (Llywydd y Bwrdd Addysg ar y pryd) awdurdodau addysg lleol Cymru i greu mecanweithiau ar gyfer hyrwyddo addysgu'r Gymraeg yn fwy effeithiol yn yr ysgolion. Mewn ymateb i lythyr oddi wrth UCAC yn ei longyfarch am hyn, ffurfiolwyd ei anogaeth yng Nghylchlythyr 182, '*The Teaching of Welsh*' (Hydref 1942). Goblygiadau hyn oedd disgwyl i'r awdurdodau addysg drafod dulliau o godi statws y Gymraeg ac i baratoi cynlluniau ar gyfer gwella addysgu'r Gymraeg yn eu hysgolion – ar yr union adeg pan oedd llywodraeth Prydain yn drafftio'r hyn a ddaeth yn Ddeddf Addysg 1944.

Roedd i'r Ddeddf honno arwyddocâd arbennig yn hanes datblygiad addysg Gymraeg. Mae nifer o addysgwyr wedi dehongli Adran 76 y Ddeddf fel 'siarter i rieni' – a oedd yn rhoi hawl i rieni Cymraeg fynnu addysg Gymraeg i'w plant. Crynhowyd arwyddocâd Deddf Addysg 1944 i addysg Gymraeg gan Iorwerth Morgan, a fu'n Ysgrifennydd UCAC, fel hyn:

Yr oedd tri chymal yn Neddf Addysg 1944 oedd yn werthfawr i'r iaith Gymraeg.

1. Cynhwysai'r Ddeddf un adran gyfan, gryno (Adran 76) ynghylch hawliau rhieni i ddewis y math o addysg y dylai eu plant ei gael, a chyfrifoldeb yr Awdurdodau Addysg i roi ystyriaeth i'w dymuniadau. Meddai'r Ddeddf '*Pupils are to be educated in accordance with the wishes of their parents.*'
2. Sefydlwyd Cyd-bwyllgor Addysg Cymru (yn 1948).
3. Sefydlwyd hefyd y Cyngor Canol ar Addysg (Cymru).

(Morgan, 2002: 24–5)

Er y rhoddir pwys mawr ar arwyddocâd y Ddeddf hon, y mae Morgan yn mynd yn ei flaen i bwysleisio nad **dim ond** oherwydd y ddeddf benodol hon y cafodd yr ysgolion Cymraeg a sefydlwyd ar ôl 1944 eu hagog. Mae'n wir bod rhai rhieni brwdfrydig wedi manteisio ar y cymal arbennig hwn yn y Ddeddf, ond mae'n bwysig cydnabod cyfraniad allweddol swyddogion addysg a chynghorwyr goleuedig mewn rhai awdurdodau lleol – ochr yn ochr â'r rhieni - yn y frwydr am addysg Gymraeg.

Yr ysgol Gymraeg gyntaf i'w sefydlu dan nawdd AALI o ganlyniad i Ddeddf Addysg 1944 oedd Ysgol Gymraeg Llanelli. Cychwynwyd yr ymgyrch yn 1945 ac, yn dilyn cyfres o gyfarfodydd cyhoeddus, cylchredwyd deiseb (wedi'i chefnogi a'i chymeradwyo gan y capeli anghydfurfiol Cymraeg yn y dref) a anfonwyd at yr AALI ac at Adran Gymreig y Bwrdd

W. Gwyn Lewis 115

Addysg. O ganlyniad, ar Ddydd Gŵyl Dewi 1947, agorodd Ysgol Gymraeg Llanelli ei drysau gyda 34 o blant.

Rhoddodd hyn gryn hwb i gefnogwyr addysg Gymraeg ledled Cymru ac yn y ddwy flynedd ddilynol (1948–1949) gwelwyd sawl ymgyrch yn dwyn ffrwyth mewn ardaloedd gwahanol. AALl siroedd y Fflint, Caernarfon a Morgannwg oedd y rhai cyntaf i ddilyn yn llwybr Llanelli trwy agor wyth ysgol Gymraeg yn 1949 yn unig (Williams, 2002). Sir y Fflint, gyda'i Chyfarwyddwr Addysg arloesol, Dr Haydn Williams, a arweiniodd y ffordd trwy agor tair ysgol gynradd Gymraeg yn 1949; yr un flwyddyn, agorodd Morgannwg bedair ysgol gynradd Gymraeg ac wyth arall erbyn 1956. Roedd honno'n flwyddyn nodedig gan i Sir y Fflint fraenaru'r tir unwaith yn rhagor trwy agor yr ysgol uwchradd Gymraeg gyntaf yng Nghymru, Ysgol Glan Clwyd. Agorwyd yr ysgol uwchradd Gymraeg gyntaf yn y de yn 1962, Ysgol Rhydfelelen. Daeth siroedd y Fflint a Morgannwg yn gyfystyr ag ysbryd arloeswyr addysg Gymraeg y 1950au a'r 1960au – er bod gwahaniaeth arwyddocaol rhyngddynt: 'Diddorol yw sylwi ar y gwahaniaeth rhwng Sir y Fflint a Morgannwg: y Cyfarwyddwr Addysg penderfynol, y Dr Haydn Williams a fu'r grym symudol yng ngogledd Cymru, ond y rhieni yn y de' (Humphreys, 2002: 87).

Rhwng Mai 1947 a Medi 1956, sefydlwyd 30 o ysgolion Cymraeg ar draws Cymru – degawd a ddisgrifiwyd gan Iorwerth Morgan fel yr un 'a achubodd yr iaith Gymraeg rhag dinodedd llwyr, onid difodiant [pryd y] gosodwyd seiliau cadarn i ddatblygiad addysg Gymraeg gweddill y ganrif' (Morgan, 2002: 35).

Wrth i nifer yr ysgolion Cymraeg gynyddu, gwelwyd cymdeithasau rhieni hefyd yn egino gan arwain at sefydlu Undeb Rhieni Ysgolion Cymraeg yn 1952, gyda'r amcanion penodol a ganlyn:

- Trefnu cyfarfodydd yn lleol a chenedlaethol i gefnogi ceisiadau gan rieni am ysgolion Cymraeg.
- Llunio memoranda ar farn rhieni i'w cyflwyno i'r Weinyddiaeth Addysg, CBAC, AALLau a chyrrff proffesiynol.
- Rhoi cychwyn a chymorth i geisiadau rhieni am ysgolion meithrin neu gynradd a chynorthwyo'r rhai oedd yn bodoli eisoes.

Undeb Rhieni Ysgolion Cymraeg, Cofnodion, Awst 1952, yn Morgan (2002: 33)

Dyma ragflaenydd 'Rhieni Dros Addysg Gymraeg' (1983) a deil i fod ymhlith y mudiadau mwyaf allweddol yn yr ymgyrch dros ateb y galw am addysg Gymraeg ar draws Cymru heddiw (www.rhag.net).

Nodweddir yr ymgyrchu dros addysg Gymraeg hyd heddiw gan nifer o rwystrau cyffredin: y rheidrwydd i ddwyn pwysau parhaus ar yr awdurdodau ynghylch yr angen a'r galw am addysg Gymraeg; prinder adeiladau addas a chymwys; prinder adnoddau (dynol ac addysgol); diffyg dilyniant o'r naill gyfnod allweddol i'r llall; a diffyg cynllunio strategol ar gyfer cyfarfod â'r cynnydd yn y niferoedd sy'n dewis addysg Gymraeg (Williams, 2002). Heb unrhyw gysail na phrofiad mewn perthynas ag ymateb i'r galw gan rieni, mabwysiadodd rhai AAL yr egwyddor y dylid cael lleiafswm o 30 o blant cyn y byddent yn ystyried sefydlu ysgol Gymraeg – er y byddai Dr Haydn Williams wedi bod yn barod i agor ysgol ar gyfer rhwng pump a deg plentyn yn sir y Fflint. Yn y blynyddoedd cynnar – pan oedd nifer y plant yn gymharol fach – aed i'r afael â diffyg adeiladau cymwys gan rieni brwdfrydig trwy ddefnyddio festrioedd capeli ac eglwysi. Ond wrth i'r niferoedd gynyddu, daeth yn ofynnol ar yr AAL i ganfod adeiladau addas: yn amlach na pheidio, bu'n rhaid i ysgolion Cymraeg ddygydd ag adeiladau a fyddai'n dod yn wag oherwydd bod eu cyflwr yn dirywio a daethpwyd i oresgyn y problemau a godai yn sgil hyn trwy ymroddiad, dyfalbarhad a chenhadaeth rhieni, athrawon a chefnogwyr addysg Gymraeg.

Amrywiaeth 'caleidosgopig' heddiw

Wrth i fwy a mwy o rieni di-Gymraeg ddechrau gwerthfawrogi manteision addysg Gymraeg i'w plant, gwelodd y 1960au, 1970au, 1980au gynnydd cyson yn niferoedd plant o gefndiroedd di-Gymraeg yn manteisio ar addysg drochi. Erbyn heddiw, mewn sawl ardal ar hyd a lled y wlad, plant o gartrefi di-Gymraeg (a di-Saesneg, yn ogystal mewn rhai achosion) yw mwyafrif y rhai sy'n derbyn addysg Gymraeg. O ganlyniad, mae addysg Gymraeg heddiw yn gyfuniad o *addysg iaith dreftadaeth ac addysg drochi* (Lewis, 2008). Y gred yng ngwerth addysg Gymraeg ymhlith rhieni di-Gymraeg (yn ogystal ag ymhlith rhieni Cymraeg) yw un o'r grymoedd mwyaf pwerus sy'n gyrru addysg Gymraeg yng Nghymru heddiw, gyda'r canlyniad bod y gyfundrefn addysg yn cyfrannu at godynnu nifer y siaradwyr Cymraeg i'r fath raddau fel i Baker honni ei bod yn 'major plank in language revitalization and language reversal' (Baker, 2004: 1).

Er mai ar gyfer darparu addysg trwy gyfrwng y Gymraeg i blant o gartrefi Cymraeg y sefydlwyd yr ysgolion Cymraeg cynharaf, y mae ysgolion Cymraeg yn gyson wedi datblygu Cymraeg a Saesneg pob disgybl

trwy ddefnyddio'r ddwy iaith (i raddau gwahanol) ar gyfer addysgu a dysgu ac, o ganlyniad, fe labelir yr addysg a geir ynddynt yn 'addysg ddwyieithog' (am drafodaeth bellach, gweler Lewis, 2008). Y mae natur yr hyn sy'n gyfystyr ag 'addysg ddwyieithog' heddiw yn cwmpasu amrywiaeth helaeth o ddulliau addysgu a dysgu, yn arbennig felly yng nghyd-destun faint o amser a neilltuir i'r Gymraeg a'r Saesneg fel cyfryngau addysgu o fewn y gwahanol gyfnodau allweddol ac yn y modd y dyrennir y ddwy iaith ar draws y cwricwlwm (Lewis, Jones a Baker, 2013; Jones a Lewis, 2014). Y mae hyn yn neilltuol o wir yn achos yr arbrofi cynyddol sydd wedi bod yn digwydd gyda'r defnydd cydamserol o'r ddwy iaith o fewn yr un wers/cyfnod dros y chwarter canrif diwethaf yn enw 'trawsieithu' (Lewis, Jones a Baker, 2012a; 2012b). Ymhellach, ceir enghreifftiau o'r gyfundrefn asesu ar gyfer TGAU gan CBAC yn cydnabod sgiliau dwyieithog y dysgwyr (a'r ffaith bod trawsieithu yn nodweddu'r hyn sy'n digwydd yn ymarferol ar lawr dosbarth o ddydd i ddydd), drwy ddarparu fersiynau Cymraeg a Saesneg o bapurau arholiad ysgrifenedig yn y pynciau a gynigir, gan ganiatáu i ddsygwyr ateb y cwestiynau ym mha bynnag iaith a ddymunant.

Erbyn heddiw, mae patrymau darpariaeth Gymraeg a dwyieithog ledled Cymru yn 'gymhleth' a dweud y lleiaf (Llywodraeth Cynulliad Cymru, 2009; 2010) gyda'r termau 'addysg Gymraeg' ac 'addysg ddwyieithog' yn cael eu defnyddio'n amwys i gyfeirio at yr 'amrywiaeth caleidosgopig' (Baker, 1993; Jones, 2010) o sefyllfaoedd sydd ar gael. Arweiniodd yr amwysedd hwn at ymgais gan Lywodraeth Cymru yn 2007 i geisio mireinio'i diffiniad o 'ysgolion Cymraeg' mewn modd sy'n adlewyrchu faint yn union o amser a ddyrennir i'r Gymraeg a'r Saesneg ar draws yr amrediad o ysgolion cynradd ac uwchradd sydd gennym yng Nghymru (Llywodraeth Cynulliad Cymru, 2007b).

Mae addysg feithrin a darpariaeth gyn-ysgol wedi (ac yn parhau i) chwarae rôl allweddol yn sicrhau seiliau cadarn yn y Gymraeg i genedlaethau o ddsygwyr o gartrefi Cymraeg a di-Gymraeg – byth er pan sefydlwyd y Mudiad Meithrin yn 1971 gyda'r nod o 'roi cyfle i bob plentyn ifanc yng Nghymru fanteisio ar wasanaethau a phrofiadau blynyddoedd cynnar trwy gyfrwng y Gymraeg' (www.meithrin.cymru). Mae gan y Mudiad bron i fil o unedau ar draws Cymru – yn cynnwys 578 o Gylchoedd Meithrin a 403 o Gylchoedd Ti a Fi (Hickey, Lewis a Baker, 2014).

Yn ôl ystadegau diweddaraf Llywodraeth Cymru, *Canlyniadau'r Cyfrifiad Ysgolion, 2014*, (SDR111/2014), ystyrir 33% (444) o ysgolion cynradd, 50% (2) o ysgolion canol, a 24% (52) o ysgolion uwchradd yn ysgolion cyfrwng

Cymraeg/dwyieithog, gyda 64,366 (24%) o ddisgyblion (cynradd), 1577 (4%) o ddisgyblion (canol) a 37,400 (20%) o ddisgyblion (uwchradd) yn eu mynychu (Llywodraeth Cymru, 2014a).

Tuag at strategaeth genedlaethol

Dros y 75 mlynedd diwethaf, gellir honni mai'r ddau rym llywodraethol sydd wedi gyrru addysg Gymraeg yw rhieni brwdfrydig a rhai AALI blaengar gyda'u cynlluniau strategol (Jones, 2008). Hyd at 2010, gellir priodoli'r twf sylweddol yn addysg Gymraeg yn bennaf i fudiadau llawr gwlad ar hyd a lled Cymru, heb unrhyw bolisi na chyfeiriad strategol cenedlaethol gan lywodraeth ganolog.

Yn absenoldeb y fath bolisi a gweledigaeth strategol, clywyd nifer o 'leisiau' yn galw'n gynyddol ar Lywodraeth Cymru i ysgwyddo'i chyfrifoldeb o lunio a gweithredu strategaeth uchelgeisiol ar gyfer datblygu cyfundrefn addysg Gymraeg a fyddai'n deilwng o ddysgwyr yr unfed ganrif ar hugain. Yn 2008, crisialwyd y galwadau hyn gan Meirion Prys Jones (a oedd ar y pryd yn Brif Weithredwr Bwrdd yr Iaith Gymraeg) pan fynegodd ei bryder am y diffyg arweiniad cenedlaethol ym maes addysg Gymraeg a nodweddiad Lywodraeth y Cynulliad ar y pryd:

Mae'n bryd i Lywodraeth Cynulliad Cymru fabwysiadu'r rôl o fod yn gorff sy'n gyfrifol am gynllunio datblygiad addysg a hyfforddiant cyfrwng Cymraeg. Mae gwir angen fod llywodraeth etholedig Cymru yn sicrhau fod ganddi'r gallu a'r capasiti i gynllunio dyfodol addysg yng Nghymru yn ei gyfanrwydd, nid yr ochr Saesneg ei chyfrwng yn unig. Gwirionedd trist y sefyllfa yw mai dyna'n unig a wnaed hyd yn hyn. Mae arwyddion calonogol yn y ddogfen *Cymru'n Un . . .* (Jones, 2008: 6)

Roedd Jones yn cyfeirio uchod at ddogfen bolisi Llywodraeth Cynulliad Cymru, *Cymru'n Un: Rhaglen flaengar ar gyfer llywodraethu Cymru* (Cytundeb rhwng Grŵp Llafur a Grŵp Plaid Cymru yn y Cynulliad Cenedlaethol) a gyhoeddwyd ar 27 Mehefin 2007 ac a oedd wedi ymrwymo i 'greu Strategaeth Addysg gyfrwng-Cymraeg genedlaethol i ddatblygu darpariaeth effeithiol o addysg feithrin hyd at addysg bellach ac uwch, a'r strategaeth wedi'i hategu gan raglen weithredu' (Llywodraeth Cynulliad Cymru, 2007a: 22). Roedd y ddogfen hon yn adeiladu ar ddogfennau polisi eraill Llywodraeth y Cynulliad mewn perthynas â'r Gymraeg – yn benodol *Iaith Pawb: Cynllun Gweithredu Cenedlaethol ar gyfer Cymru Dwyieithog* (Llywodraeth Cynulliad Cymru, 2003).

Yn y Rhagair i'r ddogfen ymgynghorol ar gyfer y *Strategaeth Addysg Cyfrwng Cymraeg* arfaethedig, cydnabu'r Gweinidog dros Blant, Addysg, Dysgu Gydol Oes a Sgiliau y gwendidau a oedd yn bodoli yn y ddarpariaeth, gan fynd rhagddi i ddatgan yr angen am sefydlu a datblygu fframwaith ac isadeiledd polisi er mwyn cynnal y gyfundrefn. Ymhellach, yn y Cyflwyniad mae'r Llywodraeth yn crynhoi eu hymrwymiad i'r gyfundrefn:

Rydym am weld system cyfrwng Cymraeg sy'n seiliedig ar flaengynllunio ym mhob cyfnod addysg a hyfforddiant drwy gyfrwng y Gymraeg. Mae asesu'r galw yn gywir, a'r ymrwymiad a'r adnoddau i ymateb i'r galw hwnnw, yn egwyddorion allweddol y broses, ym mhob cyfnod o'r blynyddoedd cynnar hyd at addysg uwch a dysgu gydol oes. (Llywodraeth Cynulliad Cymru, 2009: para.1.5)

Crisialwyd 75 mlynedd o ddatblygu mympwyol ar addysg Gymraeg yn natganiad 'Gweledigaeth' y Llywodraeth ar gyfer y strategaeth genedlaethol gyntaf o'i bath yn holl hanes addysg Gymraeg:

Cael system addysg a hyfforddiant sy'n ymateb mewn ffordd wedi'i chynllunio i'r galw cynyddol am addysg cyfrwng Cymraeg, sy'n cyrraedd ein cymunedau amrywiol ac yn eu hadlewyrchu ac sy'n sicrhau cynnydd yn nifer y bobl o bob oedran a chefnidir sy'n rhugl yn y Gymraeg ac sy'n gallu defnyddio'r iaith gyda'u teuluoedd, yn eu cymunedau ac yn y gweithle. (Llywodraeth Cynulliad Cymru, 2010: 4)

Er mwyn gwireddu'r uchelgais hon o greu Cymru lle mae addysg a hyfforddiant cyfrwng Cymraeg yn rhan greiddiol o'r gyfundrefn addysg, adnabuwyd chwech o nodau strategol a oedd i ffurfio'r *Strategaeth*:

Nodau strategol

1. Gwella'r broses o gynllunio darpariaeth cyfrwng Cymraeg yn y cyfnodau addysg cyn-statudol a statudol, ar sail ymateb yn rhagweithiol i'r galw gwybodus ymhlith rhieni.
2. Gwella'r broses o gynllunio darpariaeth cyfrwng Cymraeg yng nghyfnodau ôl-14 addysg a hyfforddiant, gan ystyried dilyniant ieithyddol a datblygu sgiliau'n barhaus.
3. Sicrhau bod pob dysgwr yn datblygu ei sgiliau iaith yn y Gymraeg i'w botensial llawn ac annog dilyniant ieithyddol cadarn o un cyfnod addysg a hyfforddiant i'r nesaf.
4. Sicrhau gweithlu addysg cyfrwng Cymraeg wedi'i gynllunio sy'n darparu nifer ddigonol o ymarferwyr ar gyfer pob cyfnod addysg a hyfforddiant, ac sy'n meddu ar sgiliau iaith uchel yn y Gymraeg a chymhwysedd mewn methodolegau addysgu.

5. Gwella'r dulliau cymorth canolog ar gyfer addysg a hyfforddiant cyfrwng Cymraeg.
6. Cyfrannu at feithrin ac atgyfnerthu sgiliau iaith yn y Gymraeg mewn teuluoedd ac yn y gymuned.

Adfyfyrto ar y nodau strategol

A hithau bellach yn bum mlynedd er cyhoeddi'r *Strategaeth*, troir yn awr i geisio pwyso a mesur yr hyn a gyflawnwyd hyd yma yng nghyd-destun y nodau strategol uchod cyn mynd ymlaen i ystyried rhai o'r prif heriau sy'n parhau i wynebu ymgrychwyr dros addysg Gymraeg heddiw wrth iddynt ymroi i droi'r amcanion strategol cenedlaethol yn weithredu ymarferol ar lawr gwlad.

Nod Strategol 1

Byddai gwireddu'r nod hwn yn effeithiol – trwy gynllunio'n strategol gan ymrwymo i weithredu ar y dystiolaeth o'r galw ymhlith rhieni – yn fodd o gynllunio darpariaeth addysg Gymraeg mewn ffordd sytematig o fewn y cwricwlwm yn ysgolion Cymru.

Ar 30 Mehefin 2015, cyhoeddodd Llywodraeth Cymru ei gweledigaeth bellgyrhaeddol ar gyfer diwygio'r cwricwlwm yn ysgolion Cymru i gyfarfod ag anghenion dysgwyr yr unfed ganrif ar hugain – gan dderbyn pob un o'r 68 o argymhellion a ymddangosodd yn adolygiad annibynnol Yr Athro Graham Donaldson o'r cwricwlwm a'r trefniadau asesu yng Nghymru, *Dyfodol Llwyddiannus*, a gyhoeddwyd yn Chwefror 2015 (Llywodraeth Cymru, 2015b). Tra'n croesawu'r gydnabyddiaeth a roddir i addysgu a dysgu Cymraeg yn yr adroddiad hwn (argymhellion 21–30) – gan ei gwneud yn orfodol hyd at 16 oed ym mhob ysgol yng Nghymru – mae'n siomedig nad yw **addysg trwy gyfrwng y Gymraeg fel y cyfryw** yn cael sylw dyladwy a chanolog yn yr argymhellion a fabwysiadawyd (Llywodraeth Cymru, 2015a). Rhoddir cydnabyddiaeth i'r 'dystiolaeth sy'n dangos bod hyder yng ngallu ysgolion cyfrwng Cymraeg i feithrin sgiliau iaith yn llwyddiannus' (Llywodraeth Cymru, 2015a: 108) a bod yr arbenigedd sydd yn yr ysgolion Cymraeg yn eu gosod 'mewn lle da i weithredu fel canolbwynt ar gyfer y Gymraeg ac i ddarparu cymorth i athrawon ac ymarferwyr eraill mewn ysgolion cyfrwng Saesneg' (Llywodraeth Cymru, 2015a: 108). Fodd bynnag, mae'r ymdriniaeth â'r Gymraeg yn yr adroddiad yn tueddu i'w hystyried fel pe na bai'n ddim

mwy na **phwnc** ar y cwricwlwm – yn hytrach nag yn **gyfrwng dysgu ac addysgu** ar draws y cwricwlwm a chollwyd cyfle i gyflwyno gweledigaeth ac arweiniad ynghylch sicrhau twf a datblygiad addysg cyfrwng Cymraeg yn yr argymhellion.

Nod Strategol 2

Mae ystyried darpariaeth cyfrwng Cymraeg fel un cyfanwaith dilyniannol o'r bôn i'r brig yn hanfodol; gallai diffyg darpariaeth yn y cyfnodau ôl-14 fod yn wrthgynhyrchiol ar gyfer datblygu darpariaeth yn y cyfnodau cyn-statudol a statudol. Bu sefydlu'r Coleg Cymraeg Cenedlaethol yn 2011 yn garreg filltir nodedig yn hanes datblygu addysg uwch cyfrwng Cymraeg ac mae amcanion strategol y Coleg yn cwmpasu nifer o agweddau trawsddisgyblaethol er mwyn gwireddu'i nod o ddarparu addysg uwch o safon ryngwladol trwy gyfrwng y Gymraeg:

- sicrhau mwy o gyfleoedd astudio i fyfyrwyr cyfrwng Cymraeg mewn partneriaeth â'r prifysgolion;
- ariannu, datblygu a hyfforddi darlithwyr cyfrwng Cymraeg newydd ar gyfer y dyfodol;
- ariannu ysgoloriaethau israddedig ac ôl-raddedig;
- cefnogi myfyrwyr sy'n dilyn cyrsiau drwy gyfrwng y Gymraeg;
- cynyddu'r nifer o fyfyrwyr sy'n dewis astudio'r cyfan neu ran o'u cwrs trwy gyfrwng y Gymraeg; a
- datblygu modiwlau, cyrsiau ac adnoddau o'r radd flaenaf i fyfyrwyr cyfrwng Cymraeg.

Ers sefydlu'r Coleg yn 2011, gwelwyd twf arwyddocaol yn y ddarpariaeth Gymraeg sydd ar gael: erbyn 2015, ceir dros 1,000 o wahanol gyrsiau cyfrwng Cymraeg, ynghyd â 150 o ysgoloriaethau israddedig a ddyfernir i fyfyrwyr yn flynyddol. Yn ogystal, mae'r Cynllun Staffio Academaidd yn darparu grantiau i alluogi'r prifysgolion gyflogi mwy o ddarlithwyr cyfrwng Cymraeg: erbyn 2015, bydd dros 100 o ddarlithwyr wedi'u penodi, mewn meysydd sy'n cwmpasu Astudiaethau Busnes, y Gyfraith, Meddygaeth, Nrysio a Bydwreigiaeth, Amaethyddiaeth, Addysg Gorfforol, y Celfyddydau, y Gwyddorau a Gwyddorau Cymdeithasol (www.colegcymraeg.ac.uk). Yn ôl data diweddaraf y Coleg, a gyhoeddwyd ar 2 Gorffennaf 2015 (<http://www.colegcymraeg.ac.uk/cy/amdanomni/newyddion/pennawd-8744-cy.aspx>), gwelwyd bod nifer y myfyrwyr sy'n

astudio o leiaf 40 credyd y flwyddyn, sef traean eu cwrs trwy gyfrwng y Gymraeg, wedi cynyddu o 2,343 yn 2012–13 i 2,427 yn 2013–14 – cynnydd o 10% dros ddwy flynedd, gan gynrychioli'r nifer mwyaf erioed o fyfyrwyr sy'n astudio o leiaf 40 credyd yn Gymraeg. Yn ogystal, gwelwyd cynnydd cyfatebol o oddeutu 10% yn nifer y myfyrwyr sy'n astudio o leiaf 5 credyd trwy gyfrwng y Gymraeg.

Nod Strategol 3

Mae'r nod o sicrhau bod pob dysgwr yn datblygu ei sgiliau iaith yn y Gymraeg i'w botensial llawn yn un hynod gymeradwy – ond, yn anffodus, mae'r dystiolaeth dros nifer o flynyddoedd yn dangos bod **addysgu a dysgu Cymraeg fel ail iaith** mewn ysgolion cyfrwng Saesneg yn syrthio'n fyr o'r nod hwn, yn arbennig felly yng Nghyfnodau Allweddol 3 a 4. Crynhowyd llawer iawn o dystiolaeth am yr angen i wella ansawdd a pherthnasedd addysgu a dysgu Cymraeg mewn ysgolion cyfrwng Saesneg yn adroddiad cynhwysfawr yr Athro Sioned Davies, *Un iaith i bawb: Adolygiad o Gymraeg ail iaith yng Nghyfnodau Allweddol 3 a 4 – Adroddiad ac Argymhellion* (Llywodraeth Cymru, 2013c) a ddaeth i'r casgliad nad yw mwyafrif y dysgwyr yn teimlo fod y ddarpariaeth bresennol yn eu galluogi i ddefnyddio'r Gymraeg yn hyderus y tu allan i'r gwersi Cymraeg ac, yn sicr, nid y tu allan i'r ysgol. Wrth lunio'i argymhellion ar gyfer y Gymraeg yn *Dyfodol Llwyddiannus*, mae Donaldson (Llywodraeth Cymru, 2015a) yn cydnabod iddo roi ystyriaeth benodol i adroddiad yr Athro Davies, gan nodi'r angen am wella ansawdd a pherthnasedd addysgu a dysgu'r Gymraeg mewn ysgolion cyfrwng Saesneg. Amser yn unig a ddengys pa gamau a gymerir gan y Llywodraeth i wireddu hyn mewn gwirionedd.

Yn ogystal, mae sicrhau dilyniant ieithyddol rhwng cyfnodau allweddol yn gwbl greiddiol i lwyddiant y *Strategaeth* ac yn un o'r prif heriau sy'n wynebu addysg Gymraeg ar hyn o bryd. Mae'r union fater hwn yn parhau i fod yn achos pryder i'r Llywodraeth ac anogir AALL i roi sylw pellach i hyn yn ystod y flwyddyn nesaf (Llywodraeth Cymru, 2014b).

Nod Strategol 4

Yn ystod 2014–15 aeth y Llywodraeth i'r afael â cheisio sicrhau y bydd gan athrawon sy'n dymuno addysgu mewn ysgolion cyfrwng Cymraeg y sgiliau ieithyddol (a methodolegol) angenrheidiol i'w galluogi i wneud hynny'n effeithiol. Roedd llythyr gorchwyl y Gweinidog Addysg a Sgiliau

at Gyngor Cyllido Addysg Uwch Cymru (CCAUC), dyddiedig 4 Mawrth 2014, yn gofyn i'r Cyngor – drwy'r Coleg Cymraeg Cenedlaethol: 'facilitate with key partners the development and implementation of a pan-Wales Welsh language ITT competence certificate with the aim of award to all prospective teachers who wish to teach through the medium of Welsh'.

Mewn ymgynghoriad â'r Canolfannau Addysg Athrawon, aeth y Coleg Cymraeg Cenedlaethol ati yn ystod y flwyddyn ddiwethaf i ddatblygu manyleb ar gyfer cyflwyno'r dystysgrif cymhwysedd hon a bydd cynllun peilot yn cael ei gynnal gyda hyfforddeion ar y cyrsiau Hyfforddi Cychwynnol Athrawon (HCA) ôl-radd (cynradd ac uwchradd) ledled Cymru yn ystod 2015–16. Prif nod y dystysgrif yw cydnabod lefel sgiliau ieithyddol Cymraeg (llafar ac ysgrifenedig) hyfforddeion ar gyrsiau HCA gan ddangos eu gallu i addysgu trwy gyfrwng y Gymraeg ac i gyfathrebu yn y Gymraeg yn hyderus ac mewn modd proffesiynol yng nghyd-destun dysgu ac addysgu. Bydd dwy ran i'r dystysgrif: (1) asesiad o sgiliau Cymraeg ysgrifenedig yr hyfforddeion ac (2) asesiad o'u gallu i addysgu'n ymarferol trwy gyfrwng y Gymraeg. Am y tro cyntaf, felly, yn hanes addysg Gymraeg bydd tystysgrif genedlaethol ar gael o 2015–16 i ddynodi cymhwysedd ffurfiol i addysgu trwy gyfrwng y Gymraeg, gyda Chyngor y Gweithlu Addysg yn barod i gynnwys y dystysgrif fel y dull cydnabyddedig o ddangos cymhwysedd o'r fath o fewn y broses gofrestru ar gyfer athrawon.

Nod Strategol 5

Os yw addysg Gymraeg am ffynnu ar draws yr holl sectorau, rhaid wrth gynhaliath addysgol ategol ar gyfer dysgwyr, athrawon a darlithwyr, ynghyd ag amrediad o adnoddau, asesiadau a chymwysterau cyfrwng Cymraeg.

Nod Strategol 6

Mae'r nod strategol hwn yn pwysleisio na all y gyfundrefn addysg ar ei phen ei hun sicrhau bod dysgwyr sy'n **dysgu** trwy gyfrwng y Gymraeg yn yr ysgol yn **dewis defnyddio'r iaith** y tu allan i'r ysgol ac yn rhoi cydnabyddiaeth i un o'r heriau mwyaf sy'n wynebu addysg Gymraeg (ac addysg trwy gyfrwng iaith leiafrifol mewn gwledydd eraill yn ogystal) yn yr unfed ganrif ar hugain. Mor bell yn ôl â 1993, fe'n rhybuddiwyd gan Baker am y peryglon o gyfyngu'r iaith i'r ysgol yn unig: 'there is also the current danger of Welsh becoming the language of the school, and English the

language of the street, screen and shop. Rather than Welsh being a school-only phenomenon, it needs to penetrate an individual's whole way of life, and can be present in everyday active, participatory culture' (Baker, 1993: 28).

Yn ôl canlyniadau cychwynnol gwaith ymchwil cyfredol ym Mhrifysgol Bangor ar y defnydd o'r Gymraeg y tu allan i'r ystafell ddosbarth ymhlith disgyblion sy'n derbyn addysg Gymraeg, mae Dr Sion Aled Owen yn ystyried yr union fater hwn fel un sy'n gosod mwy o her i'r Gymraeg na brwydr arwyddion ffyrdd dwyieithog y 1970au. Wrth rannu'i ganfyddiadau cychwynnol ar raglen materion cyfoes BBC Radio Cymru, 'Manylu' (25 Mehefin 2015), dywedodd fod angen ffyrdd ymarferol ar fyrder i gynyddu nifer y plant a phobl ifanc sy'n siarad yr iaith yn gymdeithasol:

Pan oeddwn i'n cychwyn fel ymgyrchydd iaith, y frwydr bennaf oedd dros statws – arwyddion dwyieithog, newid polisiâu llywodraeth a sefydlu sianel. Ond rwan mae'n gam llawer mwy anodd. Er mor bwysig ydi statws, os na fydd yr iaith ar leferydd plant a rhieni'r dyfodol, buddugoliaeth go wag fydd ganddon ni. (BBC Cymru, 2015)

Mae Dr Owen yn benderfynol o weld canlyniadau ei waith ymchwil yn cael eu defnyddio'n ymarferol er mwyn ehangu'r defnydd cymdeithasol o'r iaith – fel sydd eisoes yn weithredol yng Ngwynedd: mewn ymgais i gynyddu'r defnydd o'r Gymraeg y tu allan i'r dosbarth, mae Cyngor Gwynedd wedi rhoi cynllun 'Siarter Iaith' ar waith mewn 96 o ysgolion cynradd ac mae tystiolaeth ymhlith rhai penaethiaid fod cynllun o'r fath yn dwyn ffrwyth (Cyngor Gwynedd, 2014).

Pwysa a mesur: cynnydd yn erbyn y nodau strategol

Yn 2012, cyhoeddodd Llywodraeth Cymru strategaeth bum mlynedd newydd ar gyfer hybu a hwyluso'r defnydd o'r Gymraeg mewn bywyd bob dydd, sef *Iaith fyw: iaith byw – Strategaeth y Gymraeg 2012–2017* (Llywodraeth Cymru, 2012). Er nad yw rôl addysg yn cael ei dadansoddi'n fanwl yn y strategaeth hon, fe bwysleisir pwysigrwydd *Strategaeth Addysg Gymraeg* y Llywodraeth fel elfen hanfodol yn y broses o greu siaradwyr Cymraeg y dyfodol, ar y cyd ag annog teuluoedd i ddefnyddio'r iaith a chynyddu eu hymwybyddiaeth o werth y Gymraeg yng Nghymru'r unfed ganrif ar hugain.

Wrth i'r galw am addysg Gymraeg barhau i gynyddu, gyda rhieni'n ymgyrchu'n barhaus i sicrhau darpariaeth bellach ar bob lefel o fewn y

gyfundrefn, erys tensiynau o hyd mewn rhai ardaloedd wrth i Awdurdodau Lleol gael eu cyhuddo o fethu ag ymateb yn briodol i'r galw cynyddol (RhAG, 2015). Ac wrth i ni ddisgwyl am werthusiad Arad (<http://www.aradconsulting.com/cy/project/llywodraeth-cymru-gwerthusiad-or-strategaeth-addysg-cyfrwng-cymraeg-2012-2015/>) o effeithiolrwydd y *Strategaeth Addysg Gymraeg*, mae'n hanfodol ein bod yn rhoi ystyriaeth deilwng i'r modd y dadansoddir y galw am addysg Gymraeg a pha fecanweithiau sydd eu hangen er mwyn mynd i'r afael â chyflenwi'r galw hwnnw.

Roedd y Rhaglen Weithredu a oedd yn cyd-fynd â'r *Strategaeth Addysg Gymraeg* yn manylu ar yr hyn a oedd yn ddisgwyliedig gan Lywodraeth Cymru a'i rhanddeiliaid ym mhob cyfnod ym maes addysg a hyfforddiant er mwyn cyflawni'r nodau strategol. Er mwyn cadw golwg ar y cynnydd a wneid wrth weithredu'r Strategaeth, cyhoeddwyd targedau 5 mlynedd penodol a thargedau 10 mlynedd dangosol yn seiliedig ar y deilliannau a oedd wrth wraidd y Strategaeth. Adolygir y cynnydd a wneir yn erbyn y targedau hyn yn flynyddol gan y Llywodraeth a hyd yma cyhoeddwyd pedwar *Adroddiad Blynyddol* (<http://gov.wales/topics/educationandskills/publications/guidance/wmesreport/?lang=cy>).

Yn yr adroddiad diweddaraf, *Strategaeth Addysg Cyfrwng Gymraeg: Adroddiad blynyddol 2013-14* (Llywodraeth Cymru, 2014b), mae'r Gweinidog Addysg a Sgiliau yn crynhoi'r prif lwyddiannau a methiannau wrth geisio cyflawni targedau'r *Strategaeth*. Ymhlith y prif ddatblygiadau tynnwyd sylw at y canlynol:

- cyflwyno Rheoliadau Cynlluniau Strategol Cymraeg mewn Addysg ac Asesu'r Galw am Addysg Cyfrwng Cymraeg (Cymru) 2013 a derbyn y cynlluniau statudol cyntaf;
- rhannu data am ddarpariaeth cyfrwng Cymraeg yn y blynyddoedd cynnar er mwyn hwyluso'r broses o gynllunio addysg statudol;
- cyflawni'r targed i gynyddu nifer y dysgwyr 16-19 oed sy'n astudio pynciau drwy gyfrwng y Gymraeg mewn colegau addysg bellach neu ddysgu seiliedig ar waith;
- cyflwyno gofynion penodol ar ddarparwyr hyfforddiant yn seiliedig ar waith fel rhan o'r tendr ar gyfer pennu darparwyr;
- cyflwyno rhaglen o hyfforddiant iaith i ymarferwyr yn y sector gofal plant;
- ymestyn y Cynllun Sabothol i gynnwys cynorthwywyr dosbarth mewn ysgolion cyfrwng Cymraeg;

- derbyn argymhellion y Grŵp Adolygu Cymraeg i Oedolion a chychwyn ar y gwaith o'u gweithredu;
- cyhoeddi 160 o adnoddau cyfrwng Cymraeg a dwyieithog i gefnogi'r dysgu ac addysgu;
- lansio ymgyrch farchnata a chyfathrebu tair blynedd i hyrwyddo addysg cyfrwng Cymraeg.

Fodd bynnag, mae'r cynnydd yn erbyn nifer o'r targedau yn parhau yn annigonol, a chydabuwyd yn agored yn *Adroddiad Blynyddol 2012–13* (Llywodraeth Cymru, 2013b) na fyddid yn debygol o gyflawni'r holl dargedau erbyn 2015. Cadarnhawyd hynny ym mhedwerydd adroddiad monitro *Siarter Ewrop ar Ieithoedd Rhanbarthol neu Leiafrifol* (Cyngor Ewrop, 2014) a ddaeth i'r casgliad bod tystiolaeth yn parhau am ddiffygion yn y ddarpariaeth addysg Gymraeg mewn sawl ardal yng Nghymru. Ymhellach, cydnabyddir bod diffyg dilyniant ieithyddol rhwng cyfnodau allweddol, ynghyd â gostyngiad yn nifer y myfyrwyr sy'n astudio Cymraeg Safon Uwch ers cyhoeddi'r Strategaeth, yn achosi pryder i'r Llywodraeth (Llywodraeth Cymru, 2014b).

Wrth gloi ei gyflwyniad i Adroddiad Blynyddol 2013–14, crynhôdd y Gweinidog yr her sy'n wynebu'r Llywodraeth a'r holl randdeiliaid eraill wrth barhau i geisio gwireddu bwriadau'r *Strategaeth*:

Wrth i ni droi ein golygon at y flwyddyn olaf o Raglen Weithredu'r Strategaeth Addysg Cyfrwng Cymraeg, yr her yw sicrhau bod y consortia rhanbarthol, awdurdodau lleol, ysgolion, colegau, prifysgolion, darparwyr dysgu seiliedig ar waith a'n partneriaid eraill (megis sefydliadau dyfarnu, cyhoeddwy'r a mudiadau Cymreig) yn chwarae eu rôl. Ni all Llywodraeth Cymru wireddu'r newid systematig sydd ei angen i sicrhau bod darpariaeth cyfrwng Cymraeg yn parhau i ffynnu ar ei ben ei hun. Mae angen i'n rhanddeiliaid ar bob haen o'r system weithredu er mwyn sicrhau bod amcanion y strategaeth yn cael eu cyflawni. (Llywodraeth Cymru, 2014: 3)

Tua'r dyfodol ...

Yn rhinwedd y ffaith fod addysg Gymraeg erbyn heddiw yn parhau i fod yn gynyddol 'galeidosgopig' ei natur, beth yw rhai o'r prif faterion y mae gofyn rhoi sylw iddynt er mwyn cyfarfod â'r gofynion sy'n wynebu'r gyfundrefn wedi 75 mlynedd (a mwy) yn ei hanes? Yn ogystal â sicrhau bod y ddarpariaeth yn ateb y galw cynyddol gan rieni, y mae yna faterion eraill sy'n teilyngu sylw:

W. Gwyn Lewis 127

- wrth i fwy o blant o gefndiroedd ieithyddol amrywiol fanteisio ar addysg Gymraeg, rhaid parhau i archwilio gwahanol ddulliau o gynnal, cadarnhau a datblygu Cymraeg plant o gartrefi Cymraeg a phlant o gartrefi di-Gymraeg (a di-Saesneg) o fewn yr un dosbarthiadau;
- rhaid sicrhau dilyniant ieithyddol effeithiol o'r naill gyfnod addysgol i'r llall, fel nad oes yna unrhyw 'golli ieithyddol' yn digwydd wrth i blant dyfu drwy'r sectorau;
- rhaid archwilio amrywiol ddulliau cadarnhaol o hyrwyddo'r defnydd o'r Gymraeg yn gymdeithasol y tu allan i'r dosbarth/ysgol; un peth yw creu dysgwyr sydd â'r *gallu* i siarad yr iaith – mater arall yw troi'r dysgwyr hynny yn *ddefnyddwyr* yr iaith mewn amrywiol gyd-destunau cymdeithasol;
- wrth i nifer o AALl orfod wynebu toriadau, y mae rhai ohonynt yn ystyried cynyddu costau cludiant i addysg ôl-16 – a fydd, o bosibl, yn peryglu mynediad rhai disgyblion i addysg Gymraeg ôl-16; rhaid mynd i'r afael â hyn neu bydd bygythiad gwirioneddol i addysg Gymraeg ôl-16 mewn nifer o ardaloedd.

Er bod gan Gymru o'r diwedd ei *Strategaeth Addysg Cyfrwng Cymraeg*, erys yr angen o hyd i barhau i ofalu am fuddiannau'r rhai sy'n dymuno addysg Gymraeg i'w plant er mwyn sicrhau bod addysg o'r fath yn rhan greiddiol o'r gyfundrefn addysg – yn genedlaethol ac yn lleol – ac er mwyn gwneud yn siwr bod dyheadau rhieni Cymraeg a di-Gymraeg yn cael eu gwireddu, lle bynnag y bônt yn byw. Tra bod Cynlluniau Strategol y Gymraeg mewn Addysg (a ddaeth i rym yn sgil Deddf Safonau a Threfniadaeth Ysgolion (Cymru) 2013) yn cynnig cyfle hanesyddol i sicrhau cynllunio cadarn a rhagweithiol ar sail statudol er mwyn cyrraedd targedau'r *Strategaeth*, y mae'r hyn a gyflawnir gan rai AALl yn syrthio'n fyr o'r gofynion. Hyd yn oed yn 2015, fe'n rhybuddir gan RhAG nad oes lle o gwbl i orffwys ar y rhwyfau a bod angen manteisio i'r eithaf ar 'y cyfle i droi consensws ac ewyllys gwleidyddol cenedlaethol yn weithredu o ddifrif ar lawr gwlad' (RhAG, 2015). Dyma'r her a'r sialens i bawb sy'n ymboeni am barhad a datblygiad addysg a hyfforddiant cyfrwng Cymraeg yn 2015 ar drothwy trydydd degawd yr unfed ganrif ar hugain.

Cyfeiriadau

- Baker, C. (1993). 'Bilingual Education in Wales', yn H. Baetens Beardsmore (gol.), *European Models of Bilingual Education*, 7–29. Clevedon: Multilingual Matters.
- Baker, C. (2004). 'Golygyddol', *Cylchgrawn Addysg Cymru/The Welsh Journal of Education*. 13 (1), 1–7.
- BBC Cymru (2015). <http://www.bbc.co.uk/cymrufyw/33254741> (gwiriwyd ar 2 Gorffennaf 2015).
- Cyngor Ewrop (2014). *European Charter for Regional or Minority Languages: Fourth Report of the Committee of Experts in respect of the United Kingdom*. Strasbourg: Cyngor Ewrop.
- Cyngor Gwynedd (2014). 'Siarter Iaith Gymraeg Ysgolion Cynradd Gwynedd 2014': http://moodle.cynnal.co.uk/pluginfile.php/36652/mod_resource/content/0/Siarter%20Iaith%202014%20C.pdf (gwiriwyd ar 2 Gorffennaf 2015).
- Hickey, T. M., Lewis, G., a Baker, C. (2014). 'How Deep is your Immersion? Policy and Practice in Welsh-medium Preschools with Children from Different Language Backgrounds', *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, 17 (2), 215–34.
- Humphreys, G. E. (2002). 'Ysgol Rhydfelen 1962–1974', yn I.W. Williams (gol.), *Gorau Arf: Hanes sefydlu ysgolion Cymraeg 1939–2000*, 86–97. Talybont: Y Lolfa.
- Jones, B. (2010). 'Amrywiaeth Caleidosgopig: Addysg ddwyieithog yng Nghymru heddiw'. *Gwerddon* 5, 2010: www.gwerddon.org (gwiriwyd ar 2 Gorffennaf 2015).
- Jones, M., P. (2008). 'Addysg Cyfrwng Cymraeg' yn *Creu Cymru ddwyieithog: Rôl y Gymraeg mewn addysg*, 3–6. Caerdydd: Y Sefydliad Materion Cymreig.
- Jones, B., a Lewis, W. G. (2014). 'Language Arrangements within Bilingual Education', yn E. M. Thomas a I. Mennen (goln), *Advances in the Study of Bilingualism*, 141–70. Bristol: Multilingual Matters.
- Lewis, W. G. (2008). 'Current Challenges in Bilingual Education in Wales', yn J. Cenoz a D. Gorter (goln), *AILA Review 21. Multilingualism and Minority Languages: Achievements and Challenges in Education*, 69–86. Amsterdam/Philadelphia, PA: John Benjamins.
- Lewis, G., Jones, B., a Baker, C. (2012a). 'Translanguaging: Origins and Development from School to Street and Beyond'. *Educational Research and Evaluation: An International Journal on Theory and Practice*, 18 (7), 641–54.
- Lewis, G., Jones, B., a Baker, C. (2012b). 'Translanguaging: Developing its Conceptualisation and Contextualisation'. *Educational Research and Evaluation: An International Journal on Theory and Practice*, 18 (7), 655–70.
- Lewis, G., Jones, B., a Baker, C. (2013). '100 Bilingual Lessons: Distributing Two Languages in Classrooms', yn C. Abello-Contesse, P. M. Chandler, M. D. López-Jiménez a R. Chacón-Beltrán (goln), *Bilingual and Multilingual Education in the 21st Century: Building on Experience*, 107–35. Bristol: Multilingual Matters.
- Llywodraeth Cynulliad Cymru (2003). *Iaith Pawb: Cynllun Gweithredu Cenedlaethol ar gyfer Cymru Ddwyieithog*. Caerdydd: Llywodraeth Cynulliad Cymru.

- Llywodraeth Cynulliad Cymru (2007a). *Cymru'n Un: Rhaglen flaengar ar gyfer llywodraethu Cymru* (Cytundeb rhwng Grŵp Llafur a Grŵp Plaid Cymru yn y Cynulliad Cenedlaethol). Caerdydd: Llywodraeth cynulliad Cymru.
- Llywodraeth Cynulliad Cymru (2007b). *Diffinio ysgolion yn ôl y ddarpariaeth cyfrwng Cymraeg*. Caerdydd: Llywodraeth Cynulliad Cymru.
- Llywodraeth Cynulliad Cymru (2009). *Strategaeth Addysg Cyfrwng Cymraeg: Ymgynghoriad*. Caerdydd: Llywodraeth Cynulliad Cymru.
- Llywodraeth Cynulliad Cymru (2010). *Strategaeth Addysg Cyfrwng Cymraeg*. Caerdydd: Llywodraeth Cynulliad Cymru.
- Llywodraeth Cymru (2012). *Iaith fyw: iaith byw – Strategaeth y Gymraeg 2012–2017*. Caerdydd: Llywodraeth Cymru.
- Llywodraeth Cymru (2013a). Datganiad i'r Wasg: <http://gov.wales/newsroom/welshlanguage/2013/131118welshlang/?skip=1&lang=cy> (gwiriwyd ar 1 Gorffennaf 2015).
- Llywodraeth Cymru (2013b). *Strategaeth Addysg Cyfrwng Cymraeg: Adroddiad blynyddol 2012–2013*. Caerdydd: Llywodraeth Cymru.
- Llywodraeth Cymru (2013c). *Un iaith i bawb: Adolygiad o Gymraeg ail iaith yng Nghyfnodau Allweddol 3 a 4 – Adroddiad ac Argymhellion*. Caerdydd: Llywodraeth Cymru.
- Llywodraeth Cymru (2014a). *Canlyniadau'r Cyfrifiad Ysgolion, 2014*, SDR111/2014. Caerdydd: Llywodraeth Cymru.
- Llywodraeth Cymru (2014b). *Strategaeth Addysg Cyfrwng Cymraeg: Adroddiad blynyddol 2013–14*. Caerdydd: Llywodraeth Cymru.
- Llywodraeth Cymru (2015a). *Dyfodol Llwyddiannus: Adolygiad Annibynnol o'r Cwricwlwm a'r Trefniadau Asesu yng Nghymru*, Yr Athro Graham Donaldson CB, Chwefror 2015. Caerdydd: Llywodraeth Cymru.
- Llywodraeth Cymru (2015b). Datganiad y Gweinidog Addysg a Sgiliau, 30 Mehefin 2015: <http://gov.wales/newsroom/educationandskills/2015/10323651/?lang=cy> (gwiriwyd ar 2 Gorffennaf 2015).
- Morgan, I. (2002). 'Dechreuadau'r Ysgolion Cymraeg', yn I. W. Williams (gol.), *Gorau Arf: Hanes sefydlu ysgolion Cymraeg 1939–2000*, 17–37. Talybont: Y Lolfa.
- RhAG (2015). Gwefan RhAG: www.rhag.net (gwiriwyd ar 1 Gorffennaf 2015).
- Williams, I. W. (gol.) (2002). *Gorau Arf: Hanes sefydlu ysgolion Cymraeg 1939–2000*. Talybont: Y Lolfa.
- www.colegcymraeg.ac.uk (gwiriwyd ar 2 Gorffennaf 2015).
- www.meithrin.cymru (gwiriwyd ar 2 Gorffennaf 2015).